

УДК: [94(438):329(=411.16)14:37.018.1]«1919/1939»

О. В. Руда

ORCID: 0000-0003-4361-8313

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії
наук України*

O. Ruda

*National Academy of Sciences of Ukraine, I. Krypiakevych Institute of
Ukrainian Studies*

РОЛЬ ЄВРЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ «РОБІТНИКИ СІОНУ» У РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ШКІЛЬНИЦТВА МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

The role of the Jewish Socialist Workers' Party «Poale Zion» in the development of private schooling in the interwar Poland

У статті висвітлено розвиток єврейських приватних двомовних початкових шкіл з мовами викладання їдиш та іврит у міжвоєнній Польській державі. Стверджено, що вагома роль у розвитку світського іврито-їдишомовного шкільництва належала Єврейській соціалістичній робітничій партії «Робітники Сіону» та заснованому з ініціативи членів цієї партії Товариству з підтримки єврейського шкільництва та єврейської культури. З'ясовано, що через складність освітніх програм двомовних єврейських шкіл, обмежене фінансування, протидію з боку владних кіл партійцям і членам товариства не вдалося створити розгалужену мережу цих навчальних закладів.

Ключові слова: політична партія «Поалей Ціон-правиця», міжвоєнна Польща, культурно-освітні товариства, двомовна школа, іврит, їдиш.

The article highlights the activities of the Jewish Socialist Workers' Party «Poale Zion» (Workers of Zion) in the 1920s and 1930s, which aimed at forming a network of bilingual private Jewish educational institutions with Yiddish and Hebrew as languages of schooling. It is argued that in the interwar Poland the development of Jewish schooling was hampered by a number of factors, such as piecemeal implementation of international and domestic regulations on minority schooling by the Polish authorities; assimilation policies of the Polish government; attempts at undermining the position of Jewish community in the economic and educational spheres; and linguistic heterogeneity of the Jewish population. Public Jewish primary schools with Polish as the language of instruction were not popular, as they allegedly provided unsatisfactory schooling and were criticized by the Jewish community as an attempt at assimilation. As a result, in the 1920s and 1930s Jewish political parties

and culture and education associations joined in for the sake of development of private Jewish educational institutions. The research shows that an important role in the establishment and support of bilingual schools with both Hebrew and Yiddish used in schooling, belongs to the Jewish Socialist Workers' Party «Poale Zion» and to Shul-Kult (school and culture organization), founded through the influence of the Party and supported by it. It was with the help of the Party and Shul-Kult members that primary schools with Yiddish and Hebrew languages of teaching were established, in-service teacher training courses were organized, and courses for the illiterate population were organized. In addition, public universities, libraries, theatres, museums, orphanages, etc. were established. The party members published and distributed textbooks, academic and pedagogical journals in Yiddish, Hebrew and Polish. In the Shul-Kult educational institutions, the main emphasis was placed on the study of the Yiddish language and Judaic subjects, as well as on the proper mastery of Hebrew and Hebrew literature. This was meant to contribute to the establishment of national consciousness and preservation of the national identity of the Jewish youth. However, due to the complexity of the curriculum, limited funding, and opposition from the Polish ruling circles, the party members failed to create an extensive network of bilingual primary schools with Yiddish and Hebrew as languages of instruction.

Keywords: political party «Poale Zion Right», interwar Poland, culture and education associations, bilingual schools, Hebrew, Yiddish.

Актуальність роботи зумовлена тим, що в сучасних умовах особливої ваги набуло національно-патріотичне виховання молодого покоління, формування у нього національної свідомості, поваги до культурного й історичного минулого держави, толерантного ставлення до представників різних етнічних спільнот, віросповідань і культур. У цьому контексті значний інтерес становить співіснування у міжвоєнні роки різних народів на західноукраїнських теренах, які на той час входили до складу Польської держави, відстоювання ними своїх політичних, соціально-економічних і культурних прав. Серед національних і релігійних меншин міжвоєнної Польщі

особливою активністю у відстоюванні власних освітніх і мовних прав вирізнялися українці, німці та євреї. Саме в єврейському середовищі освіта цінувалася дуже високо та традиційно відігравала важливу роль, оскільки освіченість сприяла зростанню відчуття національної гідності, відкривала шлях до емансипації, високих стандартів життя та слугувала запорукою успішного майбутнього. Водночас поцінування освіченості як визначальної складової системи цінностей юдаїзму зумовило те, що потреба в освіті стала однією з найбільш знакових у єврейському суспільстві й залишається такою донині. Засновуючи приватні навчальні заклади, виховний процес у яких опирався на єврейські цінності, принципи свободи, євреї намагалися забезпечити молодому поколінню гідне існування (Кержнер, А. 2005, с. 296).

Мета статті полягає в тому, щоб простежити діяльність Єврейської соціалістичної робітничої партії «Робітники Сіону», спрямовану на розвиток єврейського приватного іврито-їдишомовного шкільництва в Польщі 20–30-х років ХХ ст.

Розвиток єврейських приватних навчальних закладів у міжвоєнній Польщі з мовами викладання іврит, їдиш чи двомовних, організація євреями різноманітних курсів, форм позашкільної освіти донині викликають інтерес у дослідників. Проблеми єврейського шкільництва у Польській державі 20–30-х років ХХ ст. досліджували як українські, так й іноземні науковці. Освітню політику Польщі щодо єврейського шкільництва, проблеми функціонування єврейських навчальних закладів, діяльність єврейських партій у своїх публікаціях висвітлювали українські дослідники М. Гон (Гон, М. М. 2014, с. 115–126), Ю. Крамар (Крамар, Ю. В. 2015; Крамар, Ю. В. 2014, с. 132–140), Р. Романцов (Romantsov, R. 2013, s. 95–137), О. Руда (Руда, О. 2019; Руда, О. 2017, с. 114–130; Руда, О. 2016, с. 89–106). Польські вчені Д. Дахувна (Dachówna, D. 1935, s. 245–268), С. Хмєлевський (Chmielewski, S. 1937), А. Шарковська (Szarkowska, A. 2007, s. 116–126), американська дослідниця М. Айзенштайн (Eisenstein, M. 1950) проаналізували формування мережі приватного єврейського шкільництва у міжвоєнній Польщі, простежили роль політичних партій і культурно-освітніх товариств у розвитку єврейських

приватних навчальних закладів. Однак освітню діяльність Єврейської соціалістичної робітничої партії «Робітники Сіону» (Jidisze Socjalistisze Arbeter Partaj «Poalej-Cujon») («Поалей Ціон-правиця»), члени якої долучилися до розвитку приватних двомовних шкіл, ці вчені дослідили лише фрагментарно.

Основним джерелом нашого дослідження стали матеріали Архіву актів нових у Варшаві (Archiwum Akt Nowych w Warszawie), з яких почерпнуто важливі відомості про суспільно-політичну ситуацію в міжвоєнній Польщі, відносини польської влади з представниками національних меншин, політичну та культурну активність непольського населення. Так, у Ф. 9, 322, 503, 1186, 2021 міститься інформація про діяльність єврейських політичних партій, зокрема, статuti, звіти, відозви партій, документи про культурно-освітню діяльність, протоколи засідань Ради Міністрів і Політичного комітету Ради Міністрів, де йшлося про шляхи вирішення національного питання тощо. Допоміжну роль відіграли матеріали звітів про життя та діяльність національних меншин у політичній, освітній і релігійній сферах. Чимало інформації про життя єврейського населення Польщі вміщено на шпальтах часопису «Наша думка» («Nasza Opinia»).

Методологічною основою дослідження стали принципи історизму, системності, об'єктивності та всебічності. Спираючись на ці принципи у процесі дослідження були використані загальнонаукові та історичні методи. Завдяки застосуванню методів аналізу, синтезу й узагальнення вдалося простежити процес реалізації мовної політики польських урядів 20–30-х років ХХ ст. в освітній сфері, сформулювати цілісну картину діяльності єврейської громади Польщі, спрямованої, зокрема, на розвиток іврито-їдишомовного шкільництва. Для того, аби з'ясувати роль «Поалей Ціон-правиці» у розвитку приватних світських початкових шкіл з мовами викладання їдиш та іврит, а також простежити освітню діяльність Товариства з підтримки єврейського шкільництва та єврейської культури, яке перебувало під впливом цієї партії, було застосовано спеціальні історичні методи: історико-порівняльний, ретроспективний, проблемний.

Національна, мовна та освітня політика міжвоєнної Польської держави була спрямована не лише на формування нової системи освіти, ліквідацію неписьменності, а насамперед на полонізацію та асиміляцію непольського населення, формування польського патріотичного духу та польської національної свідомості. Шкільництво національних і релігійних меншин розвивалося за складних суспільно-політичних умов, оскільки польська влада, попри взяті на себе зобов'язання, що випливали як з постанов Малоого Версальського договору 1919 р. у питанні організації шкільництва непольського населення, так і з внутрішніх постанов, зокрема Конституцій 1921 та 1935 рр., сприяла розвитку навчальних закладів з польською мовою викладання та утраквістичних за рахунок шкіл з мовами навчання меншин, створюючи перешкоди на шляху навчання дітей рідною мовою. Єврейська молодь Польщі, на відміну від української чи німецької, які, попри утиски з боку влади, мали змогу здобувати освіту в державних початкових школах з рідною мовою викладання, була позбавлена такої можливості. Заснуванню державної єврейської школи з єдиною мовою навчання перешкоджали як різні мовні тенденції, які панували в єврейському середовищі (їдиш, іврит, польська), так і національна політика Польщі, що у міжвоєнні роки змінювалася від асиміляційної до антиєврейської, спрямованої на заохочення еміграції єврейського населення. Як наслідок у Польщі діяли єврейські державні школи з польською мовою навчання, так звані шабасувки, які реалізували загальнодержавну програму виховання в дусі лояльності до влади та сприяли культурній і мовній асиміляції школярів (Руда, О. 2019, с. 214). Відповідно до розпорядження міністра віросповідань і освіти від лютого 1923 р., у них навчали дітей за програмами польських державних шкіл, відмінність від яких полягала у запровадженні 2 год на тиждень юдаїзму. Також учнів було звільнено від занять у суботи та на єврейські свята, натомість вони мали право навчатися у неділю та у релігійні свята інших конфесій. Учителі неєврейського віросповідання (з 5 тис. педагогів цих шкіл лише 1,9 тис. були євреями) звільнялися від занять у неділю (Mauersberg, S. 1968, s. 162–163; Żyndul, J. 2000, s. 124). Свідома частина єврейської громадськості сприймала «шабасувки» як

асиміляційний чинник і закликала євреїв віддавати дітей у приватні національні школи з мовами викладання їдиш чи іврит, які сприяли б збереженню національної ідентичності єврейської молоді¹. Як через низький рівень навчання в «шабасувках», надання батьками-євреями переваги державним школам для учнів різних віровизнань, так і через тиск з боку частини єврейської громадськості «шабасувки» відвідувало менш як 10% усіх учнів-євреїв. У 1921/22 н. р. діяла 191 школа з 34200 учнями та 1046 учителями. Поступово кількість цих шкіл зменшувалася через об'єднання їх з польськомовними навчальними закладами та усунення з них учителів-євреїв (Mauersberg, S. 1968, s. 163).

Політика польських урядовців, спрямована як на послаблення позицій євреїв в економічній та освітній сферах шляхом запровадження *numerus clausus* для студентів-євреїв, так званого лавкового гетто, внесення «арійських» параграфів у статuti товариств, так і на усунення євреїв із державних та місцевих органів влади, культурного життя тощо, призвела до того, що єврейська громадськість постала перед необхідністю активізувати культурно-освітнє життя задля збереження давніх традицій, піднесення серед євреїв рівня володіння мовами їдиш та іврит, виховання дітей у національному дусі, створення їм належних умов для здобуття освіти, а також формування в єврейської молоді національної свідомості (Гон, М. М. 2014, с. 119–120). До заснування єврейських приватних навчальних закладів активно долучалися члени єврейських культурно-освітніх товариств та організацій, політичних партій, які усвідомлювали шкідливість наслідків національно-освітньої політики влади для молодого покоління. Оскільки у 20–30-х роках ХХ ст. у єврейській громаді утвердилися ідеологічно відмінні громадсько-політичні течії, такі як ортодоксія, сіонізм, значного поширення набули політичні сили, які сповідували соціалістичну та комуністичну ідеології, то така політична різновекторність вплинула на формування різних напрямків у єврейському приватному шкільництві (Чорній, П. І. 2011, с. 70–75). Серед приватних навчальних закладів переважали релігійні школи, у яких навчальний і виховний

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Zesp. 9. Sygn. 1021 dopływy. K. 153.

процеси ґрунтувалися на релігійних догмах. Цим типом закладів здебільшого опікувалася партія ортодоксальних євреїв «Агудас Ісраель» (Agudas Isroel). Належне місце юдаїстичним предметам, поряд зі світськими, відводилося у релігійно-національних навчальних закладах з мовою викладання іврит, які підтримувала Організація сіоністів ортодоксів «Мізрахі» (Histadruth Mizrachi). У 20–30-ті роки ХХ ст. значного розвитку набули світські навчальні заклади для учнів-євреїв. Сіоністська партія в Польщі (Histachdruth ha‘Cyjonith be‘Polonijah) опікувалася приватними національно-івритськими школами, натомість світські навчальні заклади з мовою викладання їдиш підтримував Загальноєврейський робітничий союз «Бунд» (Algemajner Jidiszer Arbajter Bund) (Руда, О. 2016, с. 92–95; Руда, О. 2017, с. 117–123).

Належну увагу питанням освіти приділяла також партія «Поалей Ціон-правиця». Ця політична сила виникла внаслідок розколу, що стався влітку 1920 р. на V конференції Світового союзу «Поалей Ціон» у Відні через неузгодженість позицій делегатів щодо налагодження відносин з міжнародною організацією комуністичних партій Третім інтернаціоналом. Делегати зі США, Палестини та Великої Британії висловилися проти цього рішення. У 1922 р., після скликання III Національного конгресу, праве крило Світового союзу «Поалей Ціон» оголосило про створення самостійної партії, що стала відома для широкого загалу як «Поалей Ціон-правиця». Партія входила до Всесвітньої сіоністської організації, ширила свій вплив переважно серед єврейської інтелігенції та робітників. Задля збільшення своєї популярності у Польщі 1923 р. «Поалей Ціон-правиця» об’єдналася з Сіоністською соціалістичною партією «Молодь Сіону» (Cijonistisze Socjalistisze Partaj «Ceirej Cijon»), а в 1926 р. – з Сіоністсько-соціалістичною партією (Cijonistisze-Socjalistisze Partaj) (Aleksiun, N.). Однак у міжвоєнні роки партія користувалася серед населення дещо меншою підтримкою, ніж інші єврейські політичні сили. Наприклад, за період з 1 квітня до 1 липня 1929 р. у Галичині «Поалей Ціон-правиця» провела лише 109 зібрань та організаційних зборів, тоді як Сіоністська партія в Польщі

– 369, «Бунд» – 164, «Агудас Ісраель» – 131¹. На зібраннях та віче члени «Поалей Ціон-правиці» наголошували на необхідності створення мережі єврейських навчальних закладів з мовою викладання їдиш за одночасного вивчення на належному рівні івриту, вважаючи, що лише такі школи «можуть піднести єврейське суспільство до значення народу»². Вплив «Поалей Ціон-правиці» у Польщі почав суттєво зростати після об'єднання в 1932 р. її Центральних комітетів з Сіоністською партією праці «Гітахдут» (Mifleget ha-Awoda ha-Cij(j)onit «Hitachdut»). У Галичині 1933 р. дві партії створили Об'єднану сіоністсько-соціалістичну партію «Гітахдут-Поалей Ціон» (Aleksiun, N.). Як наслідок у Галичині 30-х років вплив новоствореної партії почав зростати, наприклад, у 1934 р. окружні з'їзди партії відбулися в різних містах краю, зокрема, у Станиславові (28 жовтня), Стрию (4 листопада), Львові (5 листопада), Чорткові (18 листопада), Коломиї (25 листопада), Самборі (25 листопада)³.

У своїй політичній програмі «Поалей Ціон-правиця» пропагувала необхідність створення в Палестині незалежної Єврейської соціалістичної держави. У Польщі партійці домагалися національної та культурної автономії для світських єврейських гмін (Руда, О. 2019, с. 354). Вони визнавали верховенство івриту в Палестині, натомість вважали, що у Польщі мовою повсякденного спілкування євреїв і мовою викладання в єврейських школах мав бути їдиш за одночасного вивчення на належному рівні івриту⁴. На початку 30-х років ХХ ст. у Польщі діяло 225 організацій «Поалей Ціон-правиці», до яких належали близько 10 тис. членів, працювало 27 навчальних закладів, заснованих за підтримки партійців, 112 бібліотек, 200 молодіжних осередків «Фрайхайдт» («Freiheit»), 73 скаутські організації та 5 академічних кіл⁵. Молодіжний осередок партії «Фрайхайдт», який, відповідно до програми «Поалей Ціон-правиці», був покликаний провадити культурну та виховну

¹ Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za kwiecień, maj i czerwiec 1929 r. Warszawa: Wydział Narodowościowy, 1929. S. 108.

² AAN. Zesp. 1186. Sygn. 2. K. 14.

³ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2348. K. 115; AAN. Zesp. 503. Sygn. 1443. K. 76.

⁴ AAN. Zesp. 9. Sygn. 1062. K. 12.

⁵ Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za II i III kwartał 1930 r. Warszawa: Wydział Narodowościowy, 1930. S. 143.

роботу у дусі соціалістичного сіонізму, підтримувати навчальні заклади з мовами викладання їдиш та іврит, організовувати лекції, відчити, професійні та загальноосвітні курси для дорослого населення, концерти, театральні вистави тощо, користувався значною популярністю серед населення краю¹. Усі ці заходи сприяли підвищенню у євреїв рівня володіння їдишем, вивченню івриту, поглибленню їхніх знань з єврейської історії та культури, політичної економії та соціальної економіки².

Належну увагу члени партії приділяли піднесенню рівня освіти серед єврейської молоді міжвоєнної Польщі. Зокрема, в освітній програмі «Поалей Ціон-правиці» зазначалося, що партія підтримує розвиток мови їдиш та водночас вбачає за необхідне вивчення івриту на «належному рівні»³. Поряд з організацією різноманітних курсів партійці всіляко сприяли розвитку двомовного єврейського шкільництва з мовами навчання їдиш та іврит. Як зауважила дослідниця М. Айзенштайн, поява іврито-їдишомовних шкіл у 20-х роках ХХ ст. стала наслідком ідеологічної боротьби між представниками «Поалей Ціон-правиці» та несоціалістичними політичними силами, з одного боку, і угрупованнями, зокрема партійцями «Бунду», які обстоювали їдиш, – з іншого. Це була боротьба за впровадження та розширення вивчення івриту в їдишомовних навчальних закладах. Члени «Поалей Ціон-правиці» погоджувалися з тим, що їдиш як символ єврейського відродження та «народної культури», що розвивається, повинен посісти провідне місце в навчальному процесі, однак наголошували на тому, що іврит має стати «другою національною мовою» євреїв, оскільки виражає єврейський дух минулого і є тим інструментом, який буде полегшувати адаптацію єврейського населення у незалежній Єврейській державі. Представники «Поалей Ціон-правиці» були переконані, що пізнання як єврейської релігійної філософії минулого, так і культурної думки на івриті мало стати обов'язковою складовою навчального процесу єврейської молоді в Польщі, оскільки це жодним чином не суперечило

¹ AAN. Zesp. 9. Sygn. 962. K. 23; AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18479. Sygn. 2276. K. 100.

² AAN. Zesp. 2021. Sygn. 5. K. 29.

³ AAN. Zesp. 9. Sygn. 1062. K. 12.

світському характеру єврейських навчальних закладів (Eisenstein, M. 1950, р. 61).

Прагнучи розвивати світське приватне іврито-їдишомовне шкільництво, члени «Поалей Ціон-правиці» виступили ініціаторами заснування у 1928 р. Товариства з підтримки єврейського шкільництва та єврейської культури (Idiszer Szul-un Kultur-Farband) («Шуль-Культ»). Навколо товариства, поряд з членами «Поалей Ціон-правиці», згуртувалися ті представники єврейської інтелігенції, які не поділяли прихильності сіоністів лише до івritу і водночас не підтримували соціалістичних поглядів партійців «Бунду» з їх обстоюванням їдишу (Крамар, Ю. В. 2015, с. 205).

За активної підтримки членів «Поалей Ціон-правиці», «Шуль-Культ» засновувало світські початкові двомовні школи, сиротинці, курси з підвищення кваліфікації педагогів, курси для неписьменного населення тощо (Szarkowska, A. 2007, s. 121). За сприяння «Шуль-Культу» також діяли так звані народні університети. Члени товариства, з-поміж яких було чимало партійців «Поалей Ціон-правиці», організовували різноманітні концерти, забави, засновували бібліотеки, театри, видавництва, музеї. Вони видавали та розповсюджували підручники, наукові та педагогічні часописи мовами їдиш, іврит і польською¹.

Члени «Поалей Ціон-правиці» та представники «Шуль-Культу» всіляко намагалися пропагувати власну освітню філософію, суть якої полягала в тому, що їдишу як загальноживаній мові та інструменту формування єврейської світської літератури відводилося провідне місце в освітньому процесі, натомість івritу та давній єврейській культурі як невіддільним складовим духовних надбань єврейського народу, – важливе місце в навчальній програмі (Eisenstein, M. 1950, р. 68). З огляду на цю освітню філософію у навчальних закладах товариства молодь мала змогу опановувати як іврит і старосєврейську культуру та літературу, так і їдиш та юдаїстичні предмети. У навчальних програмах шкіл «Шуль-Культу» вагомими були частки предметів гуманітарного циклу, зокрема, історії євреїв, мови та літератури, релігії,

¹ Towarzystwo Popierania Szkolnictwa Żydowskiego i Kultury Żydowskiej «Szulkult». Statut. Warszawa, 1928. S. 3–4; Mermelstein W. Święto szkoły żydowskiej // Nasza Opinia. 1937. Nr 89. 25 kwietnia.

палестинографії, єврейської демографії (Крамар, Ю. В. 2014, с. 136). Частину предметів, зокрема історію Польщі та польську мову, викладали державною мовою. Ці навчальні заклади різнилися від шкіл інших єврейських товариств, зокрема Центральної єврейської шкільної організації (Centrale Jidisze Szul Organizacje), насамперед навчальною програмою, відповідно до якої історію євреїв викладали як окремий предмет, а не в межах курсу загальної історії, належну увагу відводили вивченню івриту у всіх класах, а не лише на 3-му і 4-му роках навчання, більше уваги приділялося вивченню їдишу та єврейської літератури, також учні мали змогу засвоїти на належному рівні палестинографію та єврейську демографію (Chmielewski, S. 1937, s. 71). У школах «Шуль-Культу» івриту навчали з урахуванням тогочасних принципів педагогічної психології, завдяки чому учні могли черпати знання з івритомовних книг, знайомитися з давньою та сучасною івритською релігійною та культурною думкою, з внеском видатних єврейських мислителів у розвиток філософії, історії та літератури. Вивчення івриту, історичного минулого єврейського народу, запізнання з культурою та національними традиціями мали сприяти формуванню позитивного ставлення молоді до відновлення Єврейської держави на території Палестини, зміцнювати у них почуття патріотизму та національної свідомості (Eisenstein, M. 1950, p. 68).

У навчальних закладах «Шуль-Культу», які функціонували переважно у центральних і східних воєводствах, навчалася молодь з незаможних ремісничих, робітничих і дрібноміщанських єврейських родин. Серед учнів переважали вихідці з ремісничих (38%) і робітничих (35%) родин, а також із родин дрібних міських (22%) і сільських торговців (5%) (Dachówna, D. 1935, s. 267–268; Romantsov, R. 2013, s. 120). Фінансувалися ці школи як єврейським населенням, переважно купцями, так і меценатами, зокрема, Об'єднаним американсько-єврейським розподільчим комітетом «Джоїнт» («Joint», American Jewish Joint Distribution Committee), заснованим 1914 р. у Нью-Йорку для надання матеріальної допомоги євреям зі Східної Європи¹. Наприкінці 1928 р. за підтримки «Поалей Ціон-правиці» при «Шуль-Культі» діяло 23 культурно-

¹ Mermelstein W. Święto szkoły żydowskiej // Nasza Opinia. 1937. Nr 89. 25 kwietnia.

освітні заклади, серед яких 10 початкових шкіл, 3 сиротинці, 8 вечірніх шкіл та 2 бібліотеки. Свого піку іврито-їдишомовне шкільництво досягло у 1930/31 н. р., коли діяло 25 початкових шкіл з 3592 учнями та 15 сиротинців із 708 дітьми. У цих 40 закладах загалом навчалося 4300 учнів і працював 131 учитель (Eisenstein, M. 1950, p. 69; Żebrowski R.). Натомість у 1934/35 н. р. існувало лише 16 навчальних закладів із 2343 школярами, з яких 10 шкіл із близько 2100 учнями (7 початкових шкіл з 1818 школярами й 3 вечірні школи з 317 слухачами) та 6 сиротинців із 208 вихованцями. У 1935/36 н. р. кількість навчальних закладів знову збільшилася до 25 (14 початкових шкіл та 11 сиротинців) з 2796 вихованцями, однак у 1937/38 н. р. залишилося лише 7 початкових шкіл з 939 учнями. Загалом у міжвоєнні роки навчальні заклади товариства становили лише 4% загальної кількості приватних єврейських шкіл (Руда, О. 2019, с. 547–548; Eisenstein, M. 1950, p. 70; Chmielewski, S. 1937, s. 72). Зауважмо, що загалом у 1937/38 н. р. у Польщі діяло 452 приватні школи для учнів єврейського походження, з них з мовою навчання їдиш – 57, іврит – 162, їдиш та іврит – 7, польською та їдиш – 112, польською та іврит – 114. Однак з різних причин ці навчальні заклади відвідувало не більше 21% усіх єврейських дітей, решта здобували освіту в державних чи приватних польських, українських, німецьких або утравістичних школах (Хонигсман, Я. С. 2003, с. 56; Mauersberg, S. 1968, s. 170).

Створити розгалужену мережу приватних іврито-їдишомовних навчальних закладів членам «Поалей Ціон-правиці» та «Шуль-Культу» не вдалося з декількох причин. По-перше, ці школи не мали успіху серед єврейського населення, що було зумовлено насамперед складністю навчальної програми. У них учні змушені були вивчати три мови: іврит, їдиш і польську, кількість годин останньої запроваджувалася відповідно до державних вимог. Як наслідок батьки та учні, за винятком членів «Поалей Ціон-правиці», поступово втрачали інтерес до цього типу шкіл (Eisenstein, M. 1950, p. 69). Натомість євреї надавали перевагу двомовним школам з мовою навчання польською і їдишем чи польсько-івритським, які давали змогу єврейській молоді продовжувати навчання у середніх польськомовних закладах чи здобути вищу освіту, що

відкривала широкі перспективи у майбутньому (Mauersberg, S. 1968, s. 170, 184). По-друге, на розвиток шкільництва вплинуло скорочення після 1929 р. внаслідок економічної кризи фінансових надходжень як від організації «Джоїнт», так і від інших меценатів. По-третє, на кількості цих двомовних закладів негативно позначилася протидія з боку польських правлячих кіл, які побоювалися поширення в них соціалістичних і комуністичних ідей (Крамар, Ю. В. 2014, с. 137; Dachówna, D. 1935, s. 246, 267).

Отже, шкільництво єврейської меншини міжвоєнної Польщі розвивалося за складних суспільно-політичних та економічних умов, оскільки польські урядовці лише частково виконували положення міжнародних договорів і внутрішніх постанов, які стосувалися організації шкільництва для непольського населення. У 20–30-х роках влада зосередилася на розширенні мережі польськомовних та утраквістичних навчальних закладів, натомість усіляко перешкоджала розвитку шкіл з мовами навчання меншин. Єврейське населення Польщі, через відсутність державних навчальних закладів з рідною мовою викладання, зосередилося на розвитку приватних шкіл з мовами викладання їдиш, іврит чи двомовних. Важливу роль у заснуванні світських іврито-їдишомовних навчальних закладів відіграла політична партія «Поалей Ціон-правиця» та створене за ініціативи її членів культурно-освітнє товариство «Шуль-Культ». Однак з різних причин партійцям не вдалося створити розширену мережу цих навчальних закладів. Попри це чинні початкові школи, які становили 4% загальної кількості єврейських приватних шкіл, долучилися до формування в молоді усвідомлення необхідності відновлення Єврейської держави на території Палестини, виховували у них почуття патріотизму та національної свідомості.

Гон, М. М. 2014. Євреї України в умовах авторитарних/тоталітарних режимів: досвід історичного минулого для розуміння сучасних етнополітичних процесів. В: *Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства: монографія*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. С. 115–126.

Кержнер, А. 2005. Традиції та побут євреїв України. В: *Нариси з історії та культури євреїв України*. 3-є вид., ред. Л. Фінберг & В. Любченко. Київ: Дух і Літера.

Крамар, Ю. В. 2015. *Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія*. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.

Крамар, Ю. В. 2014. Освітнє життя єврейської громади на Волині в міжвоєнний період. *Архіви України*. Вип. 6 (294). С. 132–140.

Руда, О. 2019. *Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках XX століття: реалізація та реценції. Монографія* / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів.

Руда, О. 2016. Роль єврейських культурно-освітніх товариств у розвитку національного шкільництва в Галичині (1923–1939). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Історія». Вип. 38. С. 89–106.

Руда, О. 2017. Освітнє питання у діяльності єврейських політичних партій міжвоєнної Галичини. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Історія». Вип. 40. С. 114–130.

Хонигсман, Я. С. 2003. *Городок Львовский и Мостиска – еврейские общины, которых нет: монография*. Львов: Львовское общество еврейской культуры им. Шолом-Алейхема.

Чорній, П. І. 2011. *Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.): демографічні та етнокультурні процеси*: дис. канд. іст. наук. Львів: НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Інститут народознавства.

Aleksjun, N. Poalej Syjon-Prawica. URL: https://www.jhi.pl/psj/Poalej_Syjon-Prawica [Accessed: 14.05.2020].

Chmielewski, S. 1937. *Stan szkolnictwa wśród Żydów w Polsce*. Warszawa: Nakładem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych.

Dachówna, D. 1935. Szkolnictwo hebrajskie w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*. R. 9. Nr 3–4. S. 245–268.

Eisenstein, M. 1950. *Jewish schools in Poland, 1919–39. Their Philosophy and Development*. New York: King's Crown Press.

Mauersberg, S. 1968. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Wydawnictwo PAN.

Romantsov, R. 2013. Polityka oświatowa władz polskich wobec mniejszości żydowskiej w II Rzeczypospolitej. *Studia Żydowskie. Almanach*. R. 3. Nr 3. S. 95–137.

Szarkowska, A. 2007. Absolwent prywatnej świeckiej szkoły żydowskiej jako obywatel Drugiej Rzeczypospolitej. W: *Etniczność i obywatelskość w Nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicza & D. Misiejuk & M. Sobeckiego. Białystok: Trans Humana. S. 116–126.

Żebrowski, R. Szul-Kult (Szul-Kult). *Polski Słownik Judaistyczny*. URL: [http://www.jhi.pl/psj/Szul-Kult_\(Szul-Kult\)](http://www.jhi.pl/psj/Szul-Kult_(Szul-Kult)). [Accessed: 14.09.2017].

Żyndul, J. 2000. *Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowowschodniej w XX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Aleksiun, N. Poalej Syjon-Prawica [Poale Zion Right]. URL: https://www.jhi.pl/psj/Poalej_Syjon-Prawica [Accessed: 14.05.2020]. [in Polish].

Chmielewski, S. 1937. *Stan szkolnictwa wśród Żydów w Polsce* [The state of education among Jews in Poland]. Warszawa: Nakładem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych. [in Polish].

Chornii, P. I. 2011. *Etnichni hrupy Halychyny mizhvoiennoho periodu (1919–1939 rr.): demografichni ta etnokulturni protsesy* [Ethnic groups in Halychyna in the interwar period (1919–1939): demographic and ethno-cultural processes]: dys. kand. ist. nauk. Lviv: NAN Ukrainy; Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp’iakevycha; Instytut narodoznawstva. [in Ukrainian].

Dachówna, D. 1935. Szkolnictwo hebrajskie w Polsce [Hebrew education in Poland]. *Sprawy Narodowościowe*. R. 9. Nr 3–4. S. 245–268. [in Polish].

Eisenstein, M. 1950. *Jewish schools in Poland, 1919–39. Their Philosophy and Development*. New York: King’s Crown Press. [in English].

Hon, M. M. 2014. Yevreyi Ukrayiny v umovakh avtorytarnykh / totalitarnykh rezhymiv: dosvid istorichnoho mynuloho dlya rozuminnya suchasnykh etnopolitychnykh protsesiv [Jews of Ukraine in the conditions of authoritarian / totalitarian regimes: experience of the historical past for understanding of modern ethnopolitical processes]. In: *Yevreys’ka natsional’na spil’nota v konteksti intehtatsiyi ukrayins’koho suspil’sstva: monohrafiya*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. S. 115–126. [in Ukrainian].

Kerzhner, A. 2005. Tradytsiyi ta pobut yevreyiv Ukrayiny [Traditions and life of Jews of Ukraine]. In: *Narysy z istoriyi ta kul’tury yevreyiv Ukrayiny*. 3-ye vyd., red. L. Finberh & V. Lyubchenko. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Khonigsman, Ya. S. 2003. *Gorodok Lvovskiy i Mostiska – evreyskie obshchiny, kotorykh net: monografiya* [Gorodok Lvovsky and Mostiska – Jewish communities that do not exist: monograph]. Lvov: Lvovskoe obshchestvo evreyskoy kultury im. Sholom-Aleykhema. [in Russian].

Kramar, Yu. V. 2014. Osvitnye zhyttya yevreys’koyi hromady na Volyni v mizhvoyennyy period [Educational life of the Jewish community in Volyn in the interwar period]. *Arkhivy Ukrayiny*. Vyp. 6(294). S. 132–140. [in Ukrainian].

Kramar, Yu. V. 2015. *Zakhidna Volyn’ 1921–1939 rr.: natsional’no-kul’turne ta relihiyne zhyttya: monohrafiya* [Western Volyn 1921–1939: national-cultural and religious life: monograph]. Luts’k: Skhidnoyevropeys’kyy natsional’nyy universytet im. Lesi Ukrayinky. [in Ukrainian].

Mauersberg, S. 1968. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939* [General education for national minorities in Poland in the years 1918–1939]. Wrocław; Warszawa; Kraków: Wydawnictwo PAN. [in Polish].

Romantsov, R. 2013. Polityka oświatowa władz polskich wobec mniejszości żydowskiej w II Rzeczypospolitej [The Polish Government Education Policy towards Jewish minority in 1918–1939]. *Studia Żydowskie. Almanach*. R. 3. Nr 3. S. 95–137. [in Polish].

Ruda, O. 2016. Rol' yevreys'kykh kul'turno-osvitnikh tovarystv u rozvytku natsional'noho shkil'nytstva v Halychyni (1923–1939) [The role of Jewish cultural societies in raising the educational level of the population of Galicia (1923–1939)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats' Drohobys'tkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Seriya «Istoriya». Vyp. 38. S. 89–106. [in Ukrainian].

Ruda, O. 2017. Osvitnye pytannya u diyal'nosti yevreys'kykh politychnykh parti y mizhvoyennoyi Halychyny [Educational issues in the activities of Jewish political parties in interwar Galicia]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats' Drohobys'tkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Seriya «Istoriya». Vyp. 40. S. 114–130. [in Ukrainian].

Ruda, O. 2019. *Natsional'no-osvitnya polityka uryadiv Pol'shchi shchodo naselennya Halychyny v 20–30-kh rokakh XX stolittya: realizatsiya ta retseptsii*. Monohrafiya [National Education Policy of the Polish governments regarding the population of Galicia in the 1920s and 1930s: implementation and receptions. Monograph] / Natsional'na akademiya nauk Ukrayiny, Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha. L'viv. [in Ukrainian].

Szarkowska, A. 2007. Absolwent prywatnej świeckiej szkoły żydowskiej jako obywatel Drugiej Rzeczypospolitej [A graduate of a private secular Jewish school as a citizen of the Second Republic of Poland]. In: *Etniczność i obywatelskość w Nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicza & D. Misiejuk & M. Sobeckiego. Białystok: Trans Humana. S. 116–126. [in Polish].

Żebrowski, R. Szul-Ku!t (Szul-Kult) [Szul-Kult]. *Polski S!ownik Judaistyczny*. URL: [http://www.jhi.pl/psj/Szul-Kult_\(Szul-Kult\)](http://www.jhi.pl/psj/Szul-Kult_(Szul-Kult)). [Accessed: 14.09.2017]. [in Polish].

Żyndul, J. 2000. *Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowowschodniej w XX wieku* [A state in a state? National and cultural autonomy in Central and Eastern Europe in the 20th century]. Warszawa: Wydawnictwo DiG. [in Polish].